

A városi népnyelv kérdéséhez.

1. A népnyelvkutatás egyik legkényesebb és gyakorlati szempontból legnehezebben megfogható kérdése a városok, főként a nagyobbak népnyelve. Bár a köznyelv éppen a városokban hat legerősebben és legállandóbban az alsóbb néposztályok nyelvére, kétségtelen, hogy a nyelv társadalmi rétegződése itt is megvan és nem csupán jelentős szókincsbeli eltérésekben nyilvánul, hanem alaktani, mondattani téren, sőt gyakran a kiejtésben is megfigyelhető.¹ A különböző nyelvrétegek azonban sokkal kevésbé választhatók el egymástól, mint a falu nyelvében. Miként a társadalmi osztályok a városokban észrevétlen átmenetekkel kapcsolódnak egymásba és a gyors vagyongyűjtés vagy vesztés, társadalmi emelkedés vagy süllyedés nagyobb lehetőségei folytán szakadatlan kölcsönös átszüremkedéssel szinte állandóan átalakulóban, egymáshoz idomulóban vannak, maga a nyelv még fokozottabb mértékben alkot észrevétlen átmenetet a legmagasabb osztálytól a legalacsonyabbig. Az áramlás mindkét irányban gyors, és a legtöbb embernek már aktív nyelvanyaga is — csoportnyelvi anyagát nem számítva — ritkán szorítkozik a saját osztályának nyelvére, passzív szó- és formakincse azonban föltétlen magában foglalja egy-két, fölötte és alatta álló réteg birtokát, s ez adott esetben aktiválódhatik, tudatos vagy félig tudatos erőfeszítés útján.² A szavak és formák állandó áramlásban vannak, s még ha meg lehetne is vonni azt a határt, ahol a népnyelv kezdődik, amint hogy nem

¹ A városi népnyelven nem szabad *argot*-t, a szó szoros értelmében vett jassz-nyelvet érteni; ez a társadalom perifériáin élő elemek különleges szókincese. Minthogy a városi népnyelv egész sereg csoportnyelv (bűnözők, kéjnlők, kártyások, sportolók, katonák, diákok, különféle gyári és egyéb ipari szakmák stb. nyelve) metszéspontjában helyezkedik el, mindezek természetesen hatnak rá különböző mértékben, de pl a pesti munkás, ha használ is olyan szavakat, amelyek eredetileg a jassznyelvből származnak, sőt ezek elvéve mondattá is sikeredhetnek (*Komárod, mit hadováál a haverom?* = Érted, mit beszél a pajtásom? — hallottam pl. néhány évvel ezelőtt a budapesti helyiérdekű vasúton egy Pest környékén lakó, Pesten dolgozó munkástól), távolról sem beszél jassznyelven, és szóhasználata ma még sokkal kevésbé argotikus, mint pl. a párizsi munkásé.

² Ilyenféle jelenségekre tanulságos példákat hoz fel *B a u c h e* (*Le langage populaire* 81).

lehet, akkor is a ma eredményei holnap már hamisakká változhatnak. Akárcsak egy-két évre kiterjedő gyűjtés és tanulmányozás esetén a tökéletes synchroniának mint gyakorlati elvnek megvalósíthatatlansága itt kitűnik. Mind e körülmények súlyos nehézséget jelentenek a kutatónak, csak bizonyos kompromisszumok árán hidalhatók át és kisebb-nagyobb hibák forrásai maradnak. Mégis több alsóbb rétegből megfelelő körültekintéssel kiválogatott adatközlők (gyári napszámos, gyári szakmunkás, altiszt, kispáros, kiskereskedő, kishivatalnok stb.) nagyobb számban való igénybevétele és a gyűjtés gyorslendületű végrehajtása a hibaforrásokat csökkentheti és gyakorlatilag elhanyagolhatóvá teheti. Ezek mellett a függőleges, társadalmi különbségek mellett azonban egyéb különbségek is vannak, ezek pedig gyakran a helyzetet igen bonyolulttá teszik.

Ha a most erőteljesebben meginduló népnyelvi gyűjtés érdekében tapasztalatokért a külföldre fordulunk, azt látjuk, hogy ez a kérdés ott is kissé elhanyagolt. Gilliéronék pl. az Atlas Linguistique de France-ban a városokat egyáltalában nem vették figyelembe, alkalmasint azért, mert a francia városokban többnyire (de nem mindig) eltűnt már a történeti nyelvjárás, s helyét a francia foglalta el, regionális színezetet véve föl, a különféle vidékek francia koinéja azonban gyakran csaknem oly mély különbségeket mutat fel, mint amekkorák nálunk egymástól távoleső nyelvjárási pontok között vannak. Ismerve Gilliéron elveit és rendkívül termékenyítőleg hatott új szempontjait, igazán csodálatos, hogy ezeket a városi népnyelveket nem méltatta több figyelemre, hiszen ezek kisugárzó hatásukkal rendkívül fontosak az egyes vidékek nyelvének alakulására, de persze másrészt maguk sem függetlenek a környék nyelvétől. Az sem lehetetlen azonban, hogy a nehézségektől riadt vissza. Ezek ugyanis egyáltalában nem csekélyek. Érdekes, hogy pl. Bauche (Le langage populaire, Paris, 1928.) észre sem veszi, hogy Párizs nyelvében más különbségek is lehetnek, mint társadalmiak, sőt egész Franciaország városi népnyelvét (nem a nyelvjárásokat!) egyeségesnek találja, és Sainéan (Le langage parisien au XIXe siècle) szintén nem beszél a párizsi nyelvformák helyi megoszlásáról. Lasc h kitűnő könyve a berlini nyelvjárásról („Berlinisch“. Eine berlinische Sprachgeschichte) csak e nyelvjárás kialakulásának történeti folyamatát rajzolja meg igen tanulságosan, eltéréseket azonban ő is csak társadalmi síkon állapít meg.

Alapjában lemond a városokról a jóval később készült oláh nyelvátlasz is (S. P u ș c a r i u, Atlasul Linguistic Român és Micul Atlas Linguistic Român), mert egyes városokra egyáltalában nem terjeszti ki a gyűjtést, másokban pedig csak egy kiválasztott városnegyedre korlátozza. Ez a körülmény azonban egyszersmind hangsúlyozása annak, hogy az illető város népnyelve nem egységes. Újabban Szabó T. Attila,

az erdélyi népnyelv kiváló bűvára, ki munkatársaival egy szokatlanul sűrű hálózatú regionális nyelvatlasz munkálatait készíti elő, tudomásom szerint pl. Kolozsvár népnyelvéből szintén csak a Hóstát nyelvét tartja figyelembe veendőnek.

Véleményem szerint azonban a városok népnyelve semmi esetre sem maradhat ki a népnyelvkutatás programjából. Elsősorban már csak azért sem, mert a városi magyarajkú lakosság a magyarságnak igen jelentős százalékát alkotja. Ha ezeket kihagynók vizsgálódásaink köréből, a kapott kép föltétlenül igen hiányos lenne. De meg kétségtelen, hogy a városok maguk egyrészt messze sugárzó hatást fejtenek ki, sokszor nemcsak közvetlen, összefüggő környékükre, de távolabb eső területekre is, másrészt, bár kisebb mértékben, természetesen maguk sem függetlenek a vidék hatásától. Még ha egy-egy városi nyelvjárás kiindulópontja kölcsönzött tájnyelv, vagy esetleg maga a köznyelv (pl. nem régóta megmagyarosodott városok esetében), akkor is rendkívül elmemozdító és szemhatártágító lehet népi nyelvének tanulmányozása. Hogyan módosult az átvett nyelvváltozat, milyenek mai jellegzetes vonásai, sőt hogyan fog majd később módosítólag hatni a felsőbb társadalmi rétegek köznyelvére és a távolabbi területek tájszólásaira, mind rendkívül érdekes kérdések; tehát a múlt, a jelen és a jövő szempontjából egyaránt fontos és elsőnek megteendő lépés a városok mai nyelvállapotának megfigyelése és följegyzése. Mai napig is megszívlelendő Resniernek a XVIII. század derekán elhangzott figyelmeztetése: *Le langage même du bas peuple des villes... dans les provinces les plus polies et au milieu de la capitale est un grand fond de réflexions...* (Ménage: Dictionnaire étymologique, éd. 1750, Introduction p. XXIV.)

2. Azt a tényt, hogy egy-egy nagyobb város, de akárhányszor kisebb helységek nyelve sem egységes, a nélkül, hogy az eltérések a társadalmi különbségek rovására volnának írhatók, már sokan észrevették. Közismert Dantenak az a megállapítása, hogy *...discrepant in loquendo... sub eadem civitate morantes, ut Bononienses Burgi sancti Felicis et Bononienses Strate Maioris* (De vulgari eloquentia I, IX, 4). Lehet, hogy ez a régi eltérés a bolognai városi nyelvjárásban nem független a társadalmi különbségektől és így legalább részben a függőleges rétegződésbe is tartozik (sajnos később, ahol a bolognai nyelvről beszél — XV. fej. — Dante már nem emlékezik meg e különbségekről). De több tanulmányt szenteltek már kisebb helységek nyelvjárásában fellelhető különbségeknek, így francia nyelvterületen pl. *G a u c h a t* (L'unité phonétique dans le patois d'une commune, Festgabe Morf 175 kk.), nem említve *R o u s s e l o t* tanulmányát Cellefrouin nyelvjárásáról (ehhez nem tudtam hozzá férni), vagy Olaszországban *T e r r a c i n i* (La varietà nel parlare di Usseglio: Arch. Glott. Ital. XVIII, 105 kk.). Velencének négy különböző városrészében állapítottak meg eltérő jelensége-

ket, bemutatva ezeket ugyanakkor a szövegnek a változatain, sőt a helyi variációk kérdését szélesebb körben, nagyobb terület anyagán (17 egymástól távoleső ponton) is vizsgálták (G i a c o m e l l i, Atlante linguistico-etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale: Arch. Rom. XVIII, 3 kk.; vö. még J a b e r g, Aspect géographique du langage 21). Ezért a J a b e r g — J u d-féle Sprach- und Sachatlas Italiens und des Südschweiz egyes városokban (így Milánóban, Velencében) kettős bejegyzéseket nyújt. Sajnos, nem világlik ki kellőképpen, e kettősség nyelvszint szerinti, tehát társadalmi különbségnek megfelelő eltérést tükröztet-e vissza, vagy egyébre, pl. városnegyedenként eltérő változatokra hívja fel a figyelmet. Arról amit J a b e r g Firenze-ről mond, hol a gyűjtő három embertől kérdezte végig kérdőíveit és két tanult embertől egészen más eredményeket kapott, mint egy tanulatlan munkástól (ennek nyelve a Barberino di Mugelloban használatos nyelvjáráshoz volt közel), nem derül ki, hogy a szociális különbségen kívül vízszintes tagozódásban van-e eltérés a város különféle negyedeinek népnyelve között (i. m. 20); általában úgy látszik, a szerzők inkább a függőleges rétegződéssel törődtek (vö. i. m. 22). Ugyancsak főleg a szociális különbségeket domborítja ki az *Atlas of New England*, mely a különféle nyelvrétegeket állandóan elkülöníti (J a b e r g: Vox Romanica V, 52. jegyz.).

3. Az említett tanulmányokban egy-egy község nyelvjárásában észlelt — főleg hangtani — változatok sok esetben a beszélők nemével és korával vannak kétségbevonhatatlanul összefüggésben. Gyakran, főként Olaszországban, meglepően jelentékeny eltéréseket tapasztaltak pl. az ugyanazon helységben őslakos nők és férfiak kiejtése között. E tényező mellett sem szabad közömbösen elmenni, mert hiszen ez is igen lényeges a helyi nyelv pontos fölvételére, elhanyagolása pedig eltérő feljegyzéseknek és ebből eredő meddő vitáknak lehet szülőanyja (l. erre vonatkozólag a Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz körül támadt igen tanulságos vitairodalmat); de meg a nyelv alakulása, fejlődése szempontjából is meglehet a maga nem lebecsülendő jelentősége: a férfiak nyelve is más körben érvényesül (műhely, kocsmá stb.), a nőké is másutt (gyermeknevelés, háztartás stb.), s az ily módon kialakuló nyelvváltozatok küzdelme fölötté bonyolult eredményekben nyilvánulhat.¹ Mégis, azt hiszem, minden szempontból fontosabbak és nagy figyelmet érdemelnek a különböző korú egyének nyelvében mutatkozó, olykor igen jelentős különbségek. Rendkívül tanulságos pl. erre vonatkozólag G a u c h a t említett tanulmánya, mely egy elszigetelt hegyi község, Charmey nyelv-

¹ Nálunk ilyenféle megfigyelést tett B e k e (Kemenesalja nyelve: NyF. XXXIII, 5), megállapítva, hogy, egyes kettőshangzókat a nők másképp ejtenek, mint a férfiak. Az észlelt különbség azonban nem nagy.

vére vonatkozik. Az egyes nemzedékek nyelve (G a u c h a t három csoportot különböztet meg: 90—60 évesek, 60—30 évesek és 30 évesnél fiatalabbak csoportját) oly meglepően válik el egymástól (i. m. 224), hogy e jelenségek figyelembevételére nemcsak elengedhetetlen a nyelvjárás tanulmányozásában és följegyzésében, de vizsgálatuk a legnagyobb mértékben gyümölcsöző a hangváltozások lefolyásának megállapítására, a hangmódosulási tendenciák (az ú. n. hangtörvények) kérdésére is. Mindenesetre G a u c h a t adatai meglepően igazolják nem egy részletben S c h u c h a r d t nak ezekre a hangváltozási tendenciákra vonatkozó nézeteit (Über die Lautgesetze: Schuchardt-Breviar 66 kk.). A generációs különbségek fontosságát hangsúlyozza M i l l a r d e t is (Petit Atlas Linguistique d'une région des Landes XXXV).

Nálunk szintén történtek már ilyen irányú megfigyelések. Így V é g h J ó z s e f Biharugrán azt észlelte, hogy míg a gyermekek 10—15 éves korig kifogástalanul beszélnek a helyi nyelvjárást annak minden jellegzetességével, a falu polgárosulásra hajlamosabb részének serdülő korba lépő ifjúsága erősen és alkalmasint tudatosan közeledik a köznyelvhez, levette a helyi nyelvjárás legjellegzetesebb és legszembeötlőbb vonásait (pl. a köznyelvi *e*-nél jóval nyiltabb *ä* hangot). A nemzedéki elkülönülés azonban itt nem áll meg, mert ugyanazok, akik a nyelvjárástól eltávolodtak, 26—28 éves korba érve ismét visszatérnek hozzá (V é g h J ó z s e f szíves szóbeli közlése)].¹ Természetes azonban, hogy ez a több mint egy évtizedes kirándulás a köznyelv felé vezető úton az apák nyelvéhez visszatérő és a köznyelv világi hiúságáról immár lemondó nemzedék nyelvére aligha maradhatott hatástalan, úgyhogy itt is három, sőt, ha az öregeknek esetleg még archaikusabb a nyelve, négy generációs elkülönülésről is beszélhetünk. Mindenesetre érdekes, sőt fontos volna egyénenként megvizsgálni 10—15 év múlva azoknak a nyelvet, akikről most meg lehet állapítani, hogy nyelvjárásuktól eltérve a köznyelv felé közeledtek. (Hasonló, nemzedékek szerint megfigyelhető eltéréseket más magyar nyelvterületeken is észleltek.) Ez esetben tudatos vagy félig tudatos külső, köznyelvi hatásra történő nemzedéki rétegződésről van szó — a köznyelv hatása különben mindig rendkívül fontos tényező a nyelvjárások életében, és a nálunk eddig megfigyelt nemzedéki eltérések rendszeren erre vezethetők vissza —, de épúgy számot kell vetni oly változásokkal, melyek esetleg nem köthetők külső hatáshoz.

Hasonló vizsgálatoknak a népnyelvkutatás során sohasem volna szabad elmaradniuk. Minthogy ilyen, nemzedékek szerint megoszoló eltérések mindenütt felbukkanhatnak, a nép-

¹ Ilyen generációs különbségeket állapít meg Csűry is (A népnyelvi bűvárlat módszere 24) a szamosháti népnyelvre vonatkozólag.

nyelvkutatónak mindig számot kell vetnie velük, sőt különös figyelmet kellene rájuk fordítania, nemcsak azért, mert a helyi nyelvjárás pontos visszatükrözésében ilyes eltéréseknek is okvetlen helyet kell juttatni, ha hamis képet nem akarunk adni, de azért is, mert efféle megfigyelések rendkívül fontos elvi kérdések tisztázását (aminő pl. a hangmódosulási tendenciák hatásmódjának, a hangváltozások lefolyásának, egyes jelenségek terjeszkedési módjának kérdése) hathatósan segíthetik elő. Kívánatos volna, hogy nagyobb számú, lehetőleg az ország egész területére kiterjedő felvétel alapján e kérdéseknek — egyrészt a nemek, másrészt a korok szerint elkülönülő nyelvváltozatok problémájának — monografikus megvitatására is sor kerüljön. Az ehhez szükséges nyelvi anyagot persze előbb nyelvi gyűjtőinknek kellene körültekintő figyelemmel összeszedniük.

Mindezek a tényezők azonban nemcsak a városokban, de faluhelyen époly fontosak, sőt külön beható vizsgálat nélkül azt sem lehet eldönteni, vajjon a városokban pl. a nemzedékek nyelvi eltérése nagyobb-e vagy kisebb, mint a falusi lakosság körében. Nem lehet ugyanis eleve megmondani, mely ok milyen okozatot vált ki. Pl. a divat gyorsabb hullámmozása a városban a divatnak jobban kitett fiatalság nyelvét gyorsabban és így nagyobb mértékben is módosíthatja, másrészt azonban a városi társadalomban nemcsak a 26—28 éves, de általában ennél jóval idősebb emberek sem húzódnak vissza a fiatalosabb életformáktól, ami viszont a generációs eltérések csökkenését vonja maga után; növeli ismét a városban észlelhető, nemzedékek szerint megoszló különbségeket a beköltöző elemek nyelvének gyakran igen gyors, néha már az első nemzedékben megfigyelhető gyökeres, de sokáig mégsem teljes megváltozása, a városi nyelvhez való többé-kevésbé hiányos idomulása (erről l. alább). Alkalmasint általános szabályt itt sem lehet felállítani.

4. Eltérések észlelhetők azonban nálunk is, másutt is, egy-egy város különböző részeinek, negyedeinek nyelvében is (vö. pl. az említett velencei nyelvjárási eltéréseket). Ez a jelenség szintén egyáltalában nem példátlan faluhelyen, és gyűjtőink jól tudják, hogy mindig figyelemmel kell lenniük pl. a lakosság vallási viszonyaira, s kétvallású faluban a különböző hitű, mondjuk katolikus és református lakosság nyelvét külön-külön kell megvizsgálniuk. Mégis ilyenféle tények a városokban jutnak nagyobb fontosságra, ahol nagyobb területen lakó nagyobb tömegek nyelvében hasonló területi változatok könnyebben és többféleképpen jöhetnek létre.

Ezeknek az eltéréseknek különféle oka lehet. A belgiumi Liège pl. egyike azoknak a ma már valóban kevésszámú francia nagyvárosoknak, ahol a nyelvjárást (a jelen esetben a vallont) nemcsak mindenki beszéli és érti, hanem a különben kétnyelvű

alsóbb néposztályoknak ez a tulajdonképpeni anyanyelvük, ezt használják a családban és bizalmasabb baráti körben úgyszólván kizárólag. E látszólag egységes városi vallonban azonban még az én idegen fülem számára is észlelhető változatok leptek meg. Mikor e felől megkérdeztem néhai F e l l e r G y u l a liège-i egyetemi tanárt, a vallon nyelvjárásoknak e legkitűnőbb szakemberét, nemcsak megerősítette habozó megfigyelésemet, de azonnal meg is magyarázta. A környék nyelvjárásainak egyes jelenségei ugyanis ékalakban behatolnak magába a városba is és a jelenséghatárok ott metszik egymást, vagy az egyes jelenségek területei ott olvadnak egymásba. Minden egyes városrész tehát nyelvi kapcsolatban van a mögötte közvetlenül elterülő vidék nyelvjárásával (a nélkül persze, hogy ez a kapcsolat akárcsak a megközelítő azonosságig menne). Ennélfogva egyes jelenségekben egy-egy városnegyed nyelve nem a szomszéd városnegyedhez, hanem a háta mögött elterülő vidékhez igazodik. Azt persze mondani sem kell, hogy e jelenségekben legkevésbé vesz részt a belváros, melynek különben is a vallon már nem anyanyelve, s hogy a külvárosok sem pontosan közigazgatási kerületekként válnak el egymástól, annál komolyabb választóvonal azonban a Meuse-folyó. A részletek bennünket most nem érdekelnek, csak maga a tény. — Hasonló jelenségeket másutt is megfigyeltek, így pl. Darmstadt nyelvjárását tárgyalva B o r n (Die Mundart in Darmstadt und in seinem Umland: Fränkische Forschungen 12) megállapítja, hogy magában a város nyelvjárásában területi eltérések vannak és ezért a megvizsgált négy különböző városnegyedre (Altstadt und Stadtmittel, Martinsviertel, Bessungen, Westen) jellemző formákat állandóan megkülönbözteti. Ezek az eltérések rendszeren a környező vidék nyelvjárásai eltéréseivel vannak kapcsolatban, mint ezt a könyvhöz csatolt nyelvjárás térképek egyikén-másikán is kétségtelenül meg lehet állapítani. Az eltérő formák többnyire a közvetlenül csatlakozó vidék nyelvjáráshoz igazodnak, de arra is sok eset van, hogy ma már területileg a jelenségek nem függnék össze (ami természetesen még sokkal érdekesebb és sokatmondóbb lehet történeti szempontból). B o r n felvételeiben esetleg hibaforrás lehet az a körülmény, hogy e területi különbségek megállapítására csak elemi iskolai tanulók nyelvét vizsgálta meg, tehát adatai voltaképpen csak a legfiatalabb nemzedék nyelvére vonatkoznak, és fel sem bukkan az a kérdés, hogy vajjon egyes esetekben nem nemzedéki különbségekről van-e szó.¹

¹ Természetesen ugyane munkában egyéb különbségekre is felhívja a szerző a figyelmet, így nemcsak a sokszor emlegetett, társadalmi rétegek szerint való eltérésekre, de a nemzedéki változatokra is. Külön hangsúlyozza (11), hogy amennyire egységes a falvak nyelvjárása, annyira egyenetlen Darmstadt város nyelvi képe e hármas — társadalmi, nemzedéki és területi — megoszlás folytán.

Nem tudom, Magyarországon előfordul-e ez a jelenség, t. i., hogy egy város különböző részeinek nyelvében észlelt eltérések a csatlakozó környék nyelvjárásában lelik magyarázatukat.¹ De ilyesminek megállapítása, azt hiszem, különösebben nem fogja próbára tenni gyűjtőink leleményességét. Mindenesetre szükségés, hogy a város környékének nyelvjárását is figyelemmel kísérjék. Ha ez nem egységes (mint pl. Miskolc vagy Kaposvár esetében), akkor okvetlenül meg kell vizsgálniuk az eltérő nyelvjárású területekhez csatlakozó városszelvényeket külön-külön, mert komoly lehetőség van arra, hogy e nyelvjárasi eltérések benyúlnak a városba is, vagy legalább ott is nyomuk lelhető. Általában alapvető szabályként kell szem előtt tartaniuk, hogy valahányszor a kérdéses város közelében húzódik valamely isoglossa határvonala, a város topográfiájának megfelelően a szóbakerülhető városrészeket (esetleg egyes utcákat) külön is meg kell vizsgálniuk, természetesen ügyelve arra, hogy elsősorban ott született és állandóan ott lakó egyének tájékoztatásait vegyék figyelembe. Az óvatosság és körültekintés szempontjából itt is ugyanazok a gyakorlati szabályok érvényesek, mint a népnyelvkutatásban mindenütt.

5. Lényegesen nehezebb a helyzet, ha az ilyen nyelvjárasi eltérések valamely tervszerű telepítésnek vagy éppen tervszerűtlen betelepülésnek következményei. Tudjuk pl., hogy Debrecenben a XVI. század második felében az özés, tehát egy, a debreceni nyelvjárástól merőben idegen jelenség, igen számottevő mértékben figyelhető meg egykorú hivatalos iratokban (Zoltai, *Ö-ző nyelvjárás Debrecenben*: Nyr. XXXV, 123 kk.). Ez nyilván főleg a Szegedről nagyobb tömegben beköltöző menekültek rovására írható, s csak jóval jelentéktlenebb mértékben tulajdonítható esetleg Méliusz Juhász Péter nagy hatásának, ki maga is somogyi özö nyelvjárású ember volt s Debrecenben kiadott könyveiben is ilyennek mutatkozik; legkevésbé képzelhető el azonban az, hogy a nagyszámú és változatos idevágó adat egy vagy két Szegedről menekült írástudó és tisztségviselő embernek tudandó be. Ma már ennek az özésnek aligha van nyoma Debrecenben, eltűnt, felmorzsolódott, s csak a tervbevett cívis-szótárból és a vele kapcsolatos munkálatokból fog kiderülni, vajjon legalább nyoma nem öröködött-e meg egy-két szóban, a város egy-egy pontján. De ha Debrecen nyelve nem bizonyulna egészen egységesnek, amint-hogy több jel mutat arra, hogy nem az, annak is túlnyomórészt az igen nagymértékű betelepülésekben rejlik a magyará-

¹ Úgy látszik ilyenfajta jelenséget figyelt meg Szabó Lajos (A nagykanizsai nyelvjárás: NyF. XLVIII, 5), amikor megállapítja, hogy a Magyar-, a Petőfi- meg a Rákóczi-utca lakói nyelvében erősebb az özés, mint a város többi részében. A kérdéses utcákban ugyanis fuvarosok laknak, kik sokat szekeréznek Csurgó vidékén s másutt a dunántúli özö nyelvjárásterületen.

zata. Zoltai tanulmányt szentel az 1564—1640. években Debrecenbe való betelepüléseknek (Vidékiek beköltözése Debrecenbe 1564—1640 között) s ebben kimutatja, hogy nemcsak a közvetlen környékből származottak vannak jelentékeny tömeggel a beköltözöttek között, de nagy számmal távolabbi területekről jött, nem egyszer lényegesen eltérő nyelvjárású betelepülők is. (Így a közvetlen környezet számos községét nem véve figyelembe, a következők adtak Debrecennek ebben az időközben új lakosokat : Álmosd, Balsa, Báránd, Béltek, Beregszász, Bolcsa, Csabacsüd, Cséffa, Csege, Csokaj, Diósad, Diószeg, Egyek, Érselind, Fehértó, Fény, Földes, Gálospetri, Gyanta, Gyula, Hencida, Igar, Jára, Jászkisér, Kálló, Karcag, Károly, Kémer, Keresztúr, Kisvárd, Kocsord, Kolozsvár, Ködszállás, Körösszeg, Kunmadaras, Kügy, Makó, Mezőmegyer, Mezőpetri, Mezőterem, Nagymarja, Nagyrábé, Nagyvárad, Örvénd, Pázmány, Pécs, Piskolt, Püspökladány, Semjén, Szalacs, Szalonta, Szentmihály, Tarcal, Tárkány, Tedej, Tetétlen, Tiszafüred, Tiszaszállás, Túrkeve, Váradolaszi, Vasad, Zsáka.) Természetesen e 118 nemes és 485 jobbágy betelepülése nem a tervszerű telepítések sorába, hanem a később tárgyalandó beszivárgás típusába tartozik, csakúgy, mint az 1715—1867 között Debrecenben letelepült és polgárjogot nyert, nagyszámú, idegenből jött család, melyeknek rendkívül becses jegyzékét megőrizte a *Matricula Civium* (Herpay, Debrecenbe beköltözött polgárok, *Matricula Civium*; vö. még Herpay, Nemes családok Debrecenben). Bár, ha ez nagyobb tömegekben történik és főleg homogénebb nyelvterületekről, hasonló eredményre vezethet, mint az egyszeri nagyobb tömegű betelepülés, ugyanis az azonos helyről származó beköltözöttek, különösen, ha vallási vagy egyéb, pl. vagyoni, társadalmi különbség is választja el őket az őslakóktól, szeretnek egymás közelébe húzódni és inkább egymással érintkeznek, egymás közt házasodnak stb. Debrecennek pl. „hóstatí” települése annyira eltér életformában a többi debreceni lakosságtól, (Csobán—Herpay, Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye: Vármegyei szociográfiák XII, 183), hogy a nyelvi viszony is komoly vizsgálatot érdemel. Nem ritka azonban az egyszeri betelepüléssel kapcsolatos nyelvjárási különbözőség egyes községek területén. Halason pl. már Korda megállapította, hogy lakossága két nyelvjárásra oszlik, az egyiket a régebbi településű kálvinisták, a másikat a XVIII. század derekán a Jászságból beköltözött katolikusok beszélik (Nyr. XV, 25). E tény az újabb kutatók is megerősítik (sőt egy harmadik nyelvjárást is vélnek ugyanott megállapíthatni). Hasonló jelenséget azonban számos községből ismerünk (vö. Horger, A magyar nyelvjárások 16 stb.; Nyr. XXX, 583).

Természetesen, főleg nagyobb városban, ahol a letelepülők nyelvjárása esetleg csak egy-két utcára vagy egy kül-

városi telepre szorítkozik, nagyon könnyen meglehet, hogy a számára teljesen idegen városba becsöppenő kutató tudomást sem szerez ilyen nyelvjárási eltérésről. De még ha eleve gondol is arra a lehetőségre, hogy ugyanabban az agglomerációban több nyelvjárás is élhet egymás mellett területileg elkülönülve, úgy érzi magát, mint iránytű nélkül a hajós éjjel a tengeren. Minden utcát aligha járhat végig, olyan óriási és változatos anyagot, amelyből nyilvánvalóan kitéssék az egyes városrészek nyelvi elkülönülése, nem gyűjthet, erre a legritkább esetben van ideje, s annyi mindenféle kell figyelmének kiterjednie, hogy ilyesmit bizony nem is igen lehet megkívánni tőle. Elkerülhetetlenül szükséges volna tehát, hogy mielőtt egy város vagy nagyobb község nyelvjárásának tanulmányozásába fog, megismerkedjék az illető hely településtörténetével. Sajnos olyan, egyes városokra vonatkozó településtörténeti monografiáink, melyek a letelepülés idején kívül tájékoztatnának a betelepülők származási helyéről és főként arról, hogy emezek a város mely részében helyezkedtek el, nemigen vannak. A meglévő településtörténeti irodalom, bár hiányos, tartalmazhat ugyan rendkívül értékes és felhasználható útbaigazításokat, ámde ez az irodalom sok helyütt van elszórva, és pedig többnyire olyan munkákban és folyóiratokban, amelyek egyébként a jobbra kizárólag nyelvészeti képzettségű nyelvjáráskutató érdeklődési területén kívül esnek, esetleg nem is ismeretesek előtte vagy legalább is nem könnyen hozzáférhetők számára. Tudjuk, hogy több, népnyelvkutatással foglalkozó tudományos intézetünk igen helyesen tervbevette, sőt meg is indította a népnyelvre vonatkozó bőséges irodalom könyvészetének összeállítását, ami elsőrendű munkaeszköznek fog bizonyulni. De époly kívánatos volna, sőt tekintve, hogy idegen tudományos terület eredményeiről van szó, elengedhetetlenül szükségesnek látszik, hogy az intézetek az egyes magyar városok, sőt a jelentősebb községek településtörténetére vonatkozó irodalom könyvészetét is összeállíttassák, úgyhogy a kutató, mielőtt kiszáll kutatási területére, az idevágó kérdések legalább eddig felderített részével tisztába jöhetne. Persze ez sem sok, mert hiszen a legtöbb esetben vagy egyáltalában nem, vagy csak nagy hézagokkal gyűjthetné így össze az illető hely településtörténetére vonatkozó szükséges ismereteket. Ezért távolabbi programmpontként fel kellene kutattatniuk és össze kellene gyűjtetniük az intézeteknek legalább a nagyobb városainkra vonatkozó történeti adatokat és ezek alapján megíratniuk az egyes városok településtörténeti monografiáját a megfelelő, a nyelvjáráskutató számára döntő fontosságú szempontok figyelembevételével. Ez azután a kiszálló kutatónak rendkívül hathatós segítségére lenne, felhívná a figyelmét bizonyos lehetőségekre, s a bizonytalan eredményekkel kecsegtető és a mellett túlságosan időrabló próbakutatások helyett érdeklődését azonnal a helyes

és kilátásokkal biztató útra terelné. Persze sok esetben a teljesen pontos és minden lényeges részletre kiterjedő településtörténet meg sem írható, mert esetleg nincsenek adatok kellő számban, vagy, ha vannak, nem tartalmazzák azokat a részleteket, melyek a nyelvjáráskutatót elsősorban érdeklik (pl. hol, milyen utcában telepedtek le a bevándorlók stb.), ámde még a lehetőséghez mért, bár hézagos, de megbízható ilyen tájékoztatásnak is rendkívül fontos, figyelemkeltő szerepe lehetne. Azonfelül egészen bizonyos, hogy nem lekicsinylendő eredményeket lehetne elérni, hiszen a nyelvjáráskutató számára éppen az újabb kor településtörténete fontos, amikor pedig adatok többnyire mégis csak szép számmal áshatók ki. Ezt a munkát főleg azok a tudományos kutatóintézetek tudnák nagyobb erőfeszítés nélkül gyümölcsözően végrehajtani, amelyeknek nem egyetlen programjuk a népnyelv bűvárlata, hanem pl. történelmi kutató osztályuk is van, mely efféle kérdéseket természet-szerűleg programjába illeszthet, csak arra kell ügyelni, hogy azok a fontos tényezők, melyek a nyelvészt munkájában határozottan segíthetik, tehát a mikor kérdésén kívül a honnan, hol (milyen városrészben, utcában stb.) és milyen társadalmi állásúak vagy foglalkozásúak stb. kérdései is a lehetőség szerint megvilágítást nyerjenek. Földművelő lakosságú városaink esetében e kérdések a néprajz bűvárait, a mélyműveltség minden kutatóját szinte épp annyira érdekelnék és épúgy segíthetnék munkájában, mint a nyelvészt, arról nem is beszélve, hogy ez elsősorban történelmi kérdések tisztázása a történettudomány-nak mennyire hasznára lehetne. A budapesti Magyarországtudományi Intézet alkalmasint a településtörténetre is gondolt, amikor a régi magyar térképek könyvészetének összegyűjtését megkezdte. E kétségtelenül szép és hasznos feladaton kívül azonban magának a településtörténelmi könyvészetnek összegyűjtése és a településekre vonatkozó forrásoknak, adatoknak felkutatása szintén nem mulasztható el.

A legnehezebb feladat elé a nyelvészt azonban nem az egy nagyobb tömegben letelepülő jövevények állítják. Ezek ugyanis, mint említettem, főleg ha vallási, vagyoni stb. különbségek is választják el a beköltözötteket az őslakóktól, esetleg sokáig a maga teljességében megtarthatják külön nyelvjárásukat, s ha ez lényegesen eltérő, akkor talán a minden előzetes tájékoztatás nélkül munkába fogó kutató figyelmét is könnyen felkeltheti. Sokkal nehezebb azonban a lassú beszivárgás útján előálló idegen elemek kérdése. Ha e beszivárgás kisebbmértetű, akkor az őslakosság könnyen felszívja és két-három nemzedék alatt magához hasonítja az új elemeket, ha azonban nagyobb mérvű, akkor esetleg számottévő nyelvi különbségeknek lehet az okozója. Városaink jelentékeny részében éppen az ilyen beszivárgás a leggyakoribb eset. Láttuk, hogy Debrecenben pl. már a XVI. században nagymérvű ilyen beköltözési áramlat állapít-

ható meg. Ez a helyzet azóta sem módosult, sőt a városok felé özönlés fokozódott. Így pl. 1715-ben Debrecenben egyetlen katolikus család lakott, az 1930-as népszámlálás viszont 23,360 (19.9%) róm. kat. és 4670 (4.0%) gör. kat. debreceni lakost talált. Ezek mind időközben telepedtek le és zömük a XIX. század második felétől került a városba, minthogy az 1869-i népszámláláskor a róm. katolikusok száma még csak 5887 (12.77%), a görög katolikusoké 416 (0.90%) volt (C s o b á n—H e r p a y, Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye: Vármegyei szociográfiák XII, 72, 109). Az 1715. polgárjegyzéken kívül a Matricula Civium adatainak fontosságára fentebb rámutattam. De elég ékesen szól az a tény is, hogy az 1930-as népszámláláskor Debrecenben a nem helyi születésűek az egész lakosság 51.43%-át teszik szemben az 1869-ben talált 15.42%-kal (i. m. 104). E beköltözötték túlnyomó része ugyan a környékből került, de azért szép számmal akadnak más, eltérő nyelvjárás-területről való beköltözések is. Hogy ezek a debreceni nyelv szempontjából jelentenek-e valamit, azt csak gondos vizsgálat deríthetné föl. Bár Debrecen nyelvére vonatkozólag a részlettanulmányok nem hiányoznak, és a készülő cívis-szótár szóadatai is állandóan szaporodnak, ebből a szempontból megfelelő vizsgálat még nem történt. Hogy azonban itt is alkalmasint vannak különbségek, azt az utcán, villamoson hallott eltérő kiejtések valószínűvé teszik, s alkalmasint ez a magyarázata L ü k ő G. kifogásainak, melyeket B a l a s s a I v á n, A debreceni cívis földművelésének munkamenete és műszókincse c. művének hangtani megfigyelései ellen tett (Déri Múzeum évkönyve 1939—40. 157), ha ugyan azok a megfigyelések, amelyekre L ü k ő támaszkodik, helyesek és megbízhatók.

Még bonyolultabb a helyzet Budapesten. Ide az egész ország legtávolabbi vidékeiről állandóan özönlenek a beköltözők, magukkal hozva a legeltérőbb nyelvjárásokat. Ezek a nagyváros kohójában rövidesen módosulnak, kérdés azonban, hogy ugyanazon mértékben és ugyanazon irányban-e. Erre vonatkozólag még semminemű vizsgálat nem történt. Pedig aligha volna igazolható az az elgondolás, hogy Budapest nyelvét rekesszük ki vizsgálatainkból. Hiszen mindaz, amit fentebb a városok magyar lakosságának számbeli fontosságáról, nyelvüknek messzesugárzó hatásáról, a megfigyelhető jelenségek sokrétűségéről és elvi súlyáról mondtam, fokozott mértékben áll Budapestre. A magyarság igen jelentős hányada él Budapesten. Ezeket nemlétezőknek tekinteni kétségtelenül súlyos hiba volna, s nélkülük a magyar nyelvről kapott képünk semmi esetre sem lehet teljes. A kérdés azonban rendkívül bonyolult és a gyakorlati eljárás nehéznek látszik, idegen analógiák pedig aligha segítenek. Némileg hasonló pl. a helyzet az amerikai városok esetében, de mégsem azonos, mert ott a népmozgalom még sokkal élénkebb, mint nálunk, a lakosság rövid idő alatt szinte

kicserélődik, és a gazdasági élet legkisebb hullámverése is komoly eltolódásokat idézhet elő a népességben és főleg annak összetételében; a vagyonosodás és elszegényedés üteme is gyorsabb és a nagyfokú társadalmi emelkedés és süllyedés példái is gyakoribbak, hogy egyéb lényeges különbségeket ne is említsek. Mindenesetre az ottan nyelvi téren szerzett tapasztalatok azért nálunk is gyümölcsöztethetők lehetnének. Sajnos, az e tekintetben rendkívül tanulságos K u r a t h-féle Atlas of New England és Handbook of the linguistic geography of New England tudomásom szerint Magyarországon nincs meg sehol, én legalább is nem bírtam rábukkanni. Teljesen párhuzamos példát találni másutt is lehetetlen, bár a városok újkori rohamos fejlődése Európában sem kivételes. Ilyen pl. Ludwigshafen példája. Ezt a várost 1843-ban hívták semmiből létre, s azóta dagadt a 147 lakossal alapított falucskából jóval több, mint 100,000 lakosú várossá. Ámde ott német nyelvjárású őslakosság (az első telepesek) olvasztotta magába a mindenfelől gyorsan fokozódó mértékben odaözönlő, ugyancsak németnyelvű jövevénylakosságot és alakította ki a városnak mai nyelvét, melyben az eredeti alnémet nyelvjárás ma is kétségtelenül felismerhető (vö. K r o l l: Die Stadtmundart von Ludwigshafen am Rhein: Beiträge zur Landeskunde der Rheinpfalz 5). S ha sok analógiát tüntet is fel pl. Berlin és Budapest fejlődése is, itt is lényegbevágóak a különbségek. Amott évszázadokkal ezelőtt indult meg egy alnémet nyelvjárásnak egy felnémet (felsőszász) nyelvjárással való kicserélődése, s ez a befogadott nyelvjárás aztán a német köznyelv állandó hatása alatt szakadatlanul módosult (L a s c h, i. m. 64 kk.), emitt egy nem magyaroké kisvárosba a vegyes származású magyar lakosság előbb lassú, majd rohamos beözönlése a csakhárom kisebbségbe kerülő idegen elemeket úgyszólván teljesen felszívja, átalakítja, s közben a vidékies kisvárosból nemcsak fővárost, de Európának egyik legjelentősebb nagyvárosát fejleszti ki. Bármily tanulságosak lehetnek is tehát az ilyen egybevetések, minden városnak más a helyzete, mások a problémái, mind-egyiket önállóan kell megvizsgálni a maga különleges helyzetének szem előtt tartásával, s nincsen olyan kaptafa, amelyet valamennyire, vagy akár egy részükre rá lehetne húzni.

Általában kettősirányú feladat volna itt megoldandó. Először a tényleges városi népnyelv feljegyzése. Előkészítésül a kutatónak kísérleti felvételekkel kellene próbálkoznia azokban a különféle városnegyedekben, amelyeknek lakossága, legalább zömében, az alsóbb, a népnyelv szempontjából számbaveendő néposztályokból kerül ki. Hogy egyes városrészek népnyelve között pl. Pesten is van különbség, azt eleve valószínűvé teszi az a körülmény, hogy a népnyelv argotikus szókincsében, a használt argotikus képzőkben stb. városrészenként határozott eltéréseket lehetett tapasztalni az első világháború utáni

években (vö. B á r c z i: A „pesti nyelv“: MNyTK. 29. sz. 30 l. 2. jegyz.). Nagy körültekintéssel kell azonban kiválasztani a megfelelő adatközlőt. Természetesen — a pesti példánál maradva — pesti születésűnek kell lennie, mégpedig lehetőleg olyanak, aki egész életét, vagy életének nagy részét, ha nem is ugyanabban az utcában, de legalább ugyanannak az utcának a környékén élte le és munkája sem küldi őt lakóhelyétől túlságosan messze. Ilyen embert azonban Pesten, ahol az élet körülményei gyakran vetik az embereket, még a külvárosiakat is, a város egyik végétől a másikig, nem könnyű találni. A legtöbb esetben meg kell a kutatónak elégednie avval, ha idősebb adatközlője pesti születésű és az utóbbi 20—30 évet ugyanabban a városrészben töltötte el; fiatalabbat, főként gyermeket, könnyebb olyat találni, aki más területet szinte alig ismer. A több adatközlő adatai közül persze csak a többszörösen egybehangzók lesznek megbízhatók. Célszerű azonfelül, ha a gyűjtő az adatközlő felmenőire vonatkozó tényeket is figyelemre méltatja: régebbi pesti család sarja-e, vagy szülei, nagyszülei költöztek-e csak Pestre és honnan? Milyen anyanyelvűek voltak eredetileg? stb. Meg kell azonban a gyűjtőnek küzdenie a városi ember nagyobb érzékenységével (mert ez esetleg lebecsülést lát abban, hogy az ő nyelvét az általános magyar nyelvtől eltérőnek ítéli a kutató), de nagyobb bizalmatlanságával, szkepticizmusával, sőt misztifikációs hajlamaival is. El kell szánva lennie arra, hogy az adatok nagy tömegéből esetleg csak kevés használhatót fog kihalászni, jóval kevesebbet, mint faluhelyen gyűjtő kartársa. Ha azután egyes pontokat talált, amelyek nyelve egymástól eltér, meg kell próbálnia az érintkezési határok hozzávetőleges megállapítását, persze pontosan meghúzható vonalakat ne várjon, az ide-oda áramló nagyvárosi lakosság esetében ilyesmi még sokkal kevésbé lehetséges, mint a vidéken. Futó kiszállással értékes eredményt faluhelyen sem lehet elérni, itt azonban még fokozottabb türelemre van szükség és elfogadható eredményt csak hosszas tanulmányozás és rendkívül éber, szigorú kritika gyakorlásával lehet leszűrni. A hosszabb ideig tartó gyűjtés ugyan a városi nyelv gyorsabb módosulása miatt (főként a szókincsben) maga is jelentős hibaforrás, ezen azonban aligha lehet segíteni. Hogy a tanulmányozott város vagy városrész településtörténete, népmozgalmi statisztikája itt is fontos előtanulmányok tárgya és szakadatlanul igénybeveendő segédeszköz kell, hogy legyen, az természetes. Abban azonban szinte eleve biztos lehet a kutató, hogy pl. a Ferencváros és Angyalföld nyelve között érzékelhető eltéréseket fog találni szókincsben, szóhasználatban, mondatokban, sőt talán a kiejtésben is. Gyakran persze olyan területekre fog bukkanni, hol az ellentétes alakok tarka összevisszaságában élnek egymás mellett (pl. *tudhatja* és *tudhassa*), de ha ezt az ingadozó nyelvhasználatot megállapítja, egyes jelensé-

gekhez kapcsolja, vagy éppen elegendő adat alapján százalékos megoszlásuk tisztázására is kísérletet tehet, máris értékes vonásokkal járult hozzá a városi népnyelv rajzához.

A másik feladat voltaképpen nem a tulajdonképpeni népnyelvi gyűjtés föladata, de minthogy éppen a városokban nagyszámú példán megfigyelhető tényekre vonatkozik, szintén nem mellőzhető, mert igen érdekes jelenségekre hívhatja föl a figyelmet. A nyelvjáráscsere folyamatának megfigyelésére gondolok. Mint említettem, a nagyvárosokba, nálunk főképp Budapestre, az ország minden részéből özönlenek a betelepülők, magukkal hozva nem egyszer falujuk sokszor szüzi tiszta nyelvjárását. A tájszólás azonban rendesen hosszabb-rövidebb idő alatt megfakul ajkukon, nemcsak szókinésben és szólás-módokban telítődik pestiességekkel (ez következik be leggyorsabban), de nyelvtani szerkezetekben és kiejtésben is igyekszik a városi nyelvhez igazodni. Ritka esetben már az első beköltöző nemzedék nyelvében megvalósul a teljes nyelvjáráscsere, legtöbbször azonban csak a második, sőt esetleg a harmadik nemzedék nyelvében enyészik el teljesen a falu üde zamata. A különböző korú egyének más és másként reagálnak a környezet nyelvének hatására, de az egyéni eltérések egyes esetekben szintén nagyok lehetnek. Az öregek nyelve már jóformán semmiben sem idomul az új nyelvhez, a felnőtteknél, főleg a nőknél, legtöbb esetben megfigyelhető egy bizonyos fokú tudatos erőfeszítés, hogy a falusiasságot levetkőzzék, a gyermekek nyelvében sokszor talán már az első nemzedékben megállapítható a tökéletes nyelvcseré. Rendkívül érdekesek azonban az átmenetek, Legkönnyebben a városi szókinés hatol be a betelepülő falusi nyelvébe. Alig néhány hónapi pesti tartózkodás után a *srác*, *hóbelevanc*, *duma*, *randi* stb. féle szavak máris meghonosodnak pl. a Dunántúl távoli vidékéről jött falusi nyelvében is. Az átalakulás megindul persze egyéb téren is. Ámde a falu nyelvjárását többé-kevésbé tudatosan a városi nyelvhez igazító beköltözött saját maga sem érzi minden részletben a magával hozott tájszólás és új környezete nyelve között lévő különbséget. Egy-egy vonást módosít, másokat meghagy minden aggály nélkül. Pl. egy 1925-ben Kemenesmagasiból (Vas m.) Budapestre költözött család nyelvében a következő megfigyeléseket volt alkalmam tenni. A család legidősebb tagja, özv. Kovács Jánosné (most 76 éves) teljesen megtartotta eredeti nyelvjárását minden részletével. A következő nemzedéket képviselő özv. Mógor Jánosné (50 éves) már erősen hozzáidomította beszédét a városi környezet beszédéhez, de ez az idomítás csak részben sikerült, pl. a köznyelvi *ó*, *ő*, *é*-nek megfelelő *uő*, *üő*, *iē* kettőshangzók már csak itt-ott bukkannak föl beszédében és meglehetősen elmosódva, inkább olyankor, amikor mintegy megfélekedzik önmagáról, de pl. a szóvégi *-a*, *-e* helyett jobbra ma is *-o*, *-ē*-t mond, mert ebben nem érzi a különbséget.

Maga beszélte el egyszer, hogy néha bizony még ő is falusiasan szól, lám a multkor is azt mondta az unokájának „*nyjēvē*“, ahelyett, hogy *nyelvē* (!). A harmadik nemzedék, Mógor Sándor (27 éves, iparos, katonaviselt) már teljesen úgy beszél, mint pesti környezete, legföljebb még meglehetősen jól tudja tréfából utánozni a nagyanyját. Még bonyolultabb eredmények állnak elő, mikor a pesti környezeten belül közeli kapcsolatba (pl. házasság) kerülnek eltérő nyelvjárásokhoz tartozó felköltözöttek. Másrészt az eltűnő nyelvjárás többé-kevésbé jelentős nyomokat hagy a győztes nyelvjárásban is (vö. pl. a berlini nyelvben található substratum-elemeket, L a s c h, i. m. 134). Ilyenféle jelenségek tanulmányozására sehol sem nyílik annyi alkalom, mint a nagyvárosokban, s e tanulmányokból kétség kívül igen fontos elvi eredmények is lennének leszűrhetők.

Végző elemzésben tehát a városok népnyelve egyáltalában nem rekeszthető ki a népnyelvkutatás köréből. Az adatgyűjtés folyamán számos oly tényezőre kell figyelemmel lenni, melyek a falusi nyelvbúvárlatban sem mellőzhetők: 1. a nyelv társadalmi rétegződésére, 2. a nemek és 3. a korok szerint való eltérésekre, 4. a telepítési mozgalmakkal kapcsolatos területi megoszlásokra, de különösen a városi népnyelvkutatás feladata a tömeges beszivárgás folytán előállott különleges nyelvi helyzetek tüzetes tanulmányozása.

Debrecen.

Bárczi Géza.